

МЕХАНІЗМ СТРУКТУРУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ТА
МЕТАТЕКСТУАЛЬНІСТЬ В ПОЕМІ «ПАСТУШІЙ КАЛЕНДАР»
Е. СПЕНСЕРА

У статті розглядається художній світ поеми «Пастуший календар» Едмунда Спенсера, видатного англійського поета доби Ренесансу. Об'єктом дослідження статті є сюжетно-композиційна організація твору, до структури якої можна віднести текстовий та метатекстовий потоки поеми «Пастуший календар».

Ключові слова: «Пастуший календар», метатекстуальність, епістола, коментатор, еклога, гравюра, аргумент, глоса, емблема, календар.

В статье рассматривается художественный мир поэмы «Пастушеский календарь» Эдмунда Спенсера, выдающегося английского ренессансного поэта. Объектом исследования статьи служит сюжетно-композиционная организация произведения, к структуре которой можно отнести текстовый и метатекстовый потоки поэмы «Пастушеский календарь».

Ключевые слова: «Пастушеский календарь», метатекстуальность, эпистола, комментатор, эклога, гравюра, аргумент, глосса, эмблема, календарь.

The artistic world of poem «The Shepherdes calendar » of Edmund Spenser, the greatest English Renaissance poet, is examined in the article. The subject of the research is withcomposition organization of work, to the structure of which it is possible to take textual and metatextual streams of poem «The Shepherdes calendar».

Keywords: «The Shepherdes calendar», metatextuality, epistol, commentator, eclogue, woodcut, argument, gloss, emblem, calendar.

«Пастуший календар» Е.Спенсера є унікальним літературним твором, в якому поетика пасторальності трансформується під безпосереднім впливом соціокультурного контексту пізнього англійського Відродження і оновлюється суто ренесансним імперативом автора: наслідувати античних авторів, будучи цікавим для сучасників. Внаслідок сміливих творчих пошуків поета народжується художній світ твору, де переплітаються і взаємодіють традиційне і новаторське.

Новаторство Едмунда Спенсера відчутно проступає вже на рівні сюжетно-композиційної організації поеми, структура якої вибудовується з двох

взаємодоповнюючих і взаємодіючих потоків: власне текстового та метатекстуального. Текстовий потік - це дванадцять віршованих еклог, кожна з яких має свій заголовок (назва певного місяця) і власний мікросюжет, який вплітається у загальне сюжетне полотно поеми. Побудована за принципом календаря сюжетика текстового потоку Спенсерової поеми тяжіє до пасторальності, адже йдеться про життєві колізії та переживання поета-пастуха Коліна Клаута, який на фоні природного циклу (від Січня до Грудня) розмірковує про події особистого життя і сенс людського буття як такого.

Метатекстовий потік формується за рахунок двох різнохарактерних складових. Перша з них - текст, авторство якого приписується такому собі коментаторові з ініціалами Е. К. Цей таємничий коментатор є водночас тлумачем-критиком Спенсерового тексту, і одним із художніх образів «Пастушого календаря». На відміну від інших образів-персонажів - Коліна Клаута, Гоббінола, Тено, Кадді, Палінода - він не є героєм еклог, не бере участі у подіях, які описуються. Не згадується Е. К. і у текстах еклог (як згадується приміром Розалінда), йому не присвячують од чи пісень, як присвячують Дідо. Але присутність Е.К. у художньому просторі «Пастушого календаря» є очевидною. Він не є об'єктом нарації, він скоріше співавтор суб'єкта, адже саме він розтлумачує читачеві «темні місця» поеми, розшифровує алюзії та ремінісценції. Е.К. бере певну участь у формуванні художнього світу «Пастушого календаря», адже саме завдяки його коментарям цей світ набуває реальності і стереоскопічності: пасторальний локус помітно інтелектуалізується, алегоричність проступає більш відчутно, інтертекстуальність розкодовується. Сам же Е. К. постає як своєрідний, доволі незвичний і оригінальний художній образ поеми. Це образ інтелектуала, тонкого знавця спенсерового тексту і контекстів, в яких цей твір народжувався (літературного, соціально-політичного, біографічного).

Унікальність даного художнього образу полягає в тому, що він вибудовується в метатекстовому художньому просторі (коментарі, аргументи, глоси), але водночас безпосереднім чином впливає на формування художнього світу «Пастушого календаря» як такого. Метатекстуальність представлена такими композиційно-нарративними структурами як: неозаглавлена передмова -епістола, що підписана ініціалами Е. К.; аргумент, який передує кожній еклозі; глоси до тексту та розшифровка емблем діючих осіб поеми. Друга складова метатекстового потоку є невербальною: сюди відносимо гравюри і використання різних шрифтів для графічної репрезентації різних видів тексту (еклоги надруковані готичним шрифтом, а аргумент і латиномовна емблема -курсивом).

Як відзначалось раніше, досить привабливим елементом поезики «Пастушого календаря» Спенсера є гравюри, які передують кожній еклозі поеми. Кожна з дванадцяти гравюр поеми формує картину певної пори року. Гравюра може розглядатися і як самостійна завершена художня робота. Тільки шість із гравюр «Пастушого календаря» зображують щось із того, про що

говориться в поемі. А інші - не більш ніж картинки, що відповідають пастушим дискусіям, пісням, забавам. До першої групи належать гравюри «Січня», «Лютого», «Березня», «Квітня», «Травня», «Листопада»; а до другої - «Червеня», «Липня», «Серпня», «Вересня», «Жовтня», «Грудня».

Згідно з даними наукових пошуків дослідника творчості Е. Спенсера, Дж. Бендера, в постскрипті до одного з листів Габріелю Гарві Спенсер натякнув, що гравюри у книзі було використано для того, щоб її швидше купували і щоб вона виглядала, як «emblem book» [1, с. 154]. Поняття емблеми є дуже важливим для Спенсера. Автор «Календаря» тяжіє до максимальної візуалізації образу, що свідчить про очевидний вплив книг емблем на його художнє мислення. Деякі порівняння Спенсер нагадують графічні мініатюрні емблеми, можливо, з «emblem book» і запозичені. Тут необхідно відзначити, що «Пастуший календар» чи є не єдиним ілюстрованим виданням Спенсера.

Прагнення Спенсера зробити твір гармонійним виступає особливо яскраво на тлі творчості попередників поета в жанрі еклоги, наприклад, Барнабі Гуджа, який намагався поєднати деякі аркадійські мотиви італійської поезії з дидактико-алегоричною манерою Баптисти Мантуанського й А. Барклея. Але, на думку російської дослідниці пасторалі Т.Чеснокової, «Пастуший календар» - твір більш гармонійний. І причина тому - складніше й багатогранніше, ніж у Гуджа, уявлення Спенсера про саму природу художнього (і, зокрема, пасторального) інакомовлення [89, с. 35]

Текст поеми Е. Спенсера можна поділити на такі частини: присвята, що підписана анонімом Immerito; підписані коментатором Е. К. послання (Epistle) до Габріеля Гарві й передмова («général argument of the whole book»); дванадцять еклог з короткою анотацією змісту (аргументом), що передує кожній еклозі, та глосами коментатора до кожної з них; епілог.

«Пастуший календар» був присвячений (про що свідчить напис на титульному аркуші поеми) людині, яка подарувала Спенсерові ідею його написання - «шляхетному й доброчесному джентльмену, гідному всіх титулів як наукових, так і лицарських, Серу Філіпу Сідні» [3, с. 20].

Перед епістолою, автором якої виступає Е. К., поміщена присвята всій поемі «Пастуший календар», що підписана іменем Immerito (Недостойний). Вона написана в стилі великого Чосера. Її перші рядки майже вторять текстові Чосера: «Go litel bok, go litel myn tragedye». Зауважимо, що Спенсер у цій присвяті «відправляє» власну книгу до могутнього покровителя, якого він називає «président»: «Goe little booke: thy seife present./As child whose parent is vnkent:/To him that is the president Of noblesse and of cheualree... » [3, с. 12]. Для сучасників поета було цілком зрозумілим, що на увазі мався саме Філіп Сідні, який був взірцем аристократичної гідності.

Власне текстові поеми - тобто еклогам - передує послання або епістола, до Габріеля Гарві, що датується 10 квітня 1579 року. Це день, який прийнято визнавати датою завершення «Пастушого календаря». У посланні Спенсер ніде не ідентифікується як автор поеми; воно підписане ініціалами Е. К. На думку

багатьох спенсерознавців, за цими літерами приховувався сам Спенсер. Але слід зазначити, що деякі зарубіжні вчені не поділяють цього припущення. Серед них англійська дослідниця і романістка М. Дреббл, яка доводить, що Е. К. - це Едвард Керк (1553-1613), друг Спенсера, який навчався разом із ним у коледжі Пембрук Хол (Кембридж), і саме йому належить авторство передмови, короткого змісту і коментарів поеми [4, с. 545].

Передмова до поеми Е. Спенсера «Пастуший календар» починається словами: «Найвизначнішому й найбільш освіченому Оратору й Поету, містеру Габріелю Гарві, його близький і єдиний вірний друг Е. К. рекомендує його (Immerito - М. Щ.) твір, що написаний із гарним смаком і (просить надати -М.Щ.) заступництво новому поетові» [3, с. 13].

Адресат поеми Габріель Гарві (1545-1630) - друг Е. Спенсера - був людиною з неабияким інтелектуальним потенціалом. Згодом Спенсер присвятив йому один зі своїх сонетів, «Harvey, the happy above happiest men». Тут доречно нагадати, що Г. Гарві став членом Ради коледжу Пембрук Хол через рік після зарахування Е.Спенсера в цей коледж. Гарві, вірогідно був учителем Спенсер.

Передмова до «Пастушого календаря» розділена на дві частини. Перша -це захист новації Спенсера в аспекті стилю, а друга - опис сюжету. Якби композиція «Пастушого календаря» була простішою, як зазначає коментатор Е. К., то робота мала б єдність, але їй бракувало б розмаїття. Спенсер обмежує себе, зображуючи традиційну ідею пасторальної любові, яка розгортається на фоні зміни різних пір року, але, реально, цілісність композиції лежить винятково в алегоричному календарі, який трактується етично, у поєднанні з фізичними характеристиками різних місяців [3, с. 19].

Тож бачимо, що в розміщенні епістоли та «général argument of the whole book» перед поемою «Пастуший календар» був певний прагматичний сенс. В передмові коментатор Е. К. презентує дискусію з приводу календарного року та робить огляд історії створення календаря, акцентуючи увагу на тому, що власне Юлію Цезарю належить думка про високосний рік, а також про те, що кількість місяців року повинна дорівнювати дванадцяти і що рік повинен починатися з Березня місяця [3, с. 23].

Коментатор Е. К. в «general argument» поділяє загальне захоплення давніми календарями й витоками англійської календарної традиції. Головне завдання тлумача Е. К., як уже згадувалося, - захистити місяць січень як вибір Спенсера для першого місяця року в «Пастушому календарі».

Спростовуючи авторитет старих «астрологів і філософів», які починали рік з березня, Е. К. захищає традицію відліку року із січня. Коментатор точний у встановленні початку «Пастушого календаря» з місяця січень, адже цей місяць пов'язаний з божественним началом, яке постає «у втіленні нашого величного Спасителя й спільного рятівника Христа, який відродив стан світу, що прийшов у занепад і повернув коловоріт минулих років до їхнього початку, залишивши нам, своїм спадкоємцям, нагадування про Своє народження

наприкінці останнього року і на початку наступного»[3, с. 23-24]. З вищенаведених слів коментатора стає зрозумілим, що календар, який він захищає, своїм корінням походить від народження Христа, а не від язичницького Януса. Отже, Е. К. виправдовує прийняття початку календарного року з січня тим, що це відповідає рідній англійській традиції, а не тим, що такою була пропозиція папи Григорія XIII. Розглянувши всі аргументи на користь січня проти березня, Е. К. доходить висновку, що «наш автор ... для простоти загального розуміння» пропонує «почати (рік - М. Щ.) із січня» [3, с. 25]. Він заявляє, що Спенсер обрав календарну форму для свого твору «не за науковим або церковним принципом, а за стародавньою англійською традицією» [3, с. 25].

Кожна еклога «Пастушого календаря» має однакову композиційну схему: на першому місці - гравюра і аргумент (короткий зміст того, про що йтиметься в даній частині поеми), далі - текст еклоги, а наприкінці - емблема одного з персонажів і коментарі Е. К. Загальновідомо, що традиція прикрашати твір гравюрами своїм корінням сягає часів Середньовіччя. Як переконливо доводить И. Гейзінга, однією з основних особливостей культури пізнього Середньовіччя є її надмірно візуальний характер, що зумовлюється домінуванням зорових уявлень: «Схильність до безпосередньої передачі зовнішнього, зримого знаходило більш сильне і більш довершене вираження засобами живопису, ніж засобами літератури» [5, с. 318]. Поєднання різних способів створення художнього образу - літературного і візуально-мистецького - набуває особливої популярності, про що свідчать і згадувані И. Гейзінгою календарні аркуші «Розкішного часослова», і мініатюри «Туринського часослова», і славнозвісні замки, які у братів Лімбургів є фоном мініатюр, присвячених кожному місяцю року, які мають літературну паралель у віршах Естана Дешана [5, с. 328]. Опис цих мініатюр, що запропонований голандським культурологом, дивовижним чином нагадує гравюри «Пастушого календаря» за логікою оформлення художнього простору. Так «Поль Лімбург може поєднати на одному аркуші все, що несе із собою зима («Лютий»): селян, що гріються біля вогню, розвішену для просихання білизну, круків на снігу, вівчарню, вулики, бочки й тачку і до того ж все це на фоні розлогого зимового пейзажу з затишним селом і самотнім селянським подвір'ям на пагорбі» [5, с. 329]. Зіставлення гравюр, включених до «Пастушого календаря», з мініатюрами братів Лімбургів, які ілюструють кожний з місяців року у вигляді замальовки, яка поєднує сцени сільського життя з природним пейзажем, дає підстави говорити про очевидну подібність.

Втім, якщо в ілюстрованих книгах Середньовіччя більш продуктивним в плані зображальності виступає живопис, то ренесансний за духом і пафосом «Пастуший календар» Е. Спенсера демонструє кардинальні зрушення в аспекті взаємодії різних видів мистецтв. У Спенсера саме слово виступає головним інструментом формування художньої образності, а гравюри виконують скоріше

допоміжні функції: ілюструють, прояснюють, натякають, уточнюють, акцентують значимі моменти.

Щодо аргументів до кожної еклоги, то їх можна умовно поділити на декілька груп. До першої групи можна віднести аргументи, які переказують магістральні сюжетні колізії еклог («Січень», «Грудень»), до другої - еклоги, в яких присутні елементи метатексту, такі як: відсилка до попередніх текстів самого «Пастушого календаря» («Червень»); висловлення ставлення наратора еклоги до описуваного («Червень», «Квітень», «Вересень», «Жовтень», «Грудень»); зіставлення з іншими текстами інших авторів («Серпень», «Листопад»).

Коментатор «Календаря» відзначає, що після кожної еклоги поеми є глосарій і словник для тлумачення старих слів і незрозумілих фраз. «Така манера пояснення й коментування, - за переконанням Е. К., - здається дивною й рідкісною для нашої мови» («which maner of glosing and commenting, well I wote, wil seeme straunge and rare in our tongue») [3, с. 19]. Подальше пояснення використання коментарів і пояснень у поемі зводиться до того, що тлумач стверджує, що знає чимало прикладів, коли багата уява поета як у використанні слів, так і змісту, були обійдені увагою через нерозуміння. Тому коментатор вирішив додати глоси, щоб читач міг зрозуміти те, що було сказано автором. Такий прийом був також підкріплений бажанням зробити твір подібним до праць інших відомих авторів, що були опубліковані належним чином.

Прикметно, що основними темами «Календаря» виступають теми кохання, творчості, людських взаємин та смерті, які є традиційними для пасторалі. Як наголошує російська дослідниця К. Зикова, ці теми «досліджуються Спенсером з різних поетичних сторін у трьох різних значеннях: як психологічні проблеми внутрішнього життя, як соціальні проблеми міжособистісних стосунків та в абстрактно-ідеальному плані, що відкриває перспективу Золотого століття. Фоном дванадцяти еклог «Пастушого календаря» є зображення природи кожного місяця, тематика, почуттєвий настрій еклог відповідає стану природи, а віршовані розміри, то переважно прості і популярні, то здебільшого складні й витончені, відповідають змісту еклог» [6, с. 31].

Закінчується «Пастуший календар» фінальною строфою, в якій Спенсер висловлює сподівання, що його календар перевершить інші календарі: **Loe I have made a Calender for euery yeare, That Steele in strength, and time in durance shall outweare: And if I marked well the starres revolution, It shall continewe till the worlds dissolution. To teach the ruder shepheard how to feede his sheepe, And from the falsers fraud his folded flocke to keepe. Goe lyttle Calender, thou hast a free passeporte. Goe but a lowly gate emongste the meaner sorte. Dare not to match thy pipe with Tityrus his style,**

**Nor with the Pilgrim that the Ploughman playde a whyle: But
followe them farre off, and their high steppes adore, The better
please, the worse despise, I aske nomore. Merce non mercede.**

Спенсер, для якого його твір є своєрідним уособленням мистецтва взагалі, проголошує, що цей «календар є справжнім вічним календарем, який закінчиться тільки в «кінці світу». Як справедливо відзначила дослідниця В. Волл, текст заключної строфи поеми дає підстави стверджувати, що вона контрастує з початковою строфою «Пастушого календаря» («To His Booke»), де поема порівнюється з дитиною. Дослідниця коментує, що «початкова й заключна строфи поеми ... ілюструють думку, що текст досяг свого повного розвитку й величі, він перемагає часові й тлінні перешкоди [7, с. 236].

Тож, одна із основних ідей «Пастушого календаря» - гімн поетичній творчості, яка спроможна зробити людину безсмертною. Як справедливо зауважив один з дослідників «Календаря» Д. Розенберг, «людина може піднятися над огидним брудом і сягнути зоряного небокраю за допомогою своєї любові, мистецтва й віри» [8, с. 86].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bender J.V. Spenser and Literary Pictorialism / J.V. Bender. - Princeton: Princeton University Press, 1972. - 289 p.
2. Чеснокова Т.Г. Шекспир и пасторальная традиция английского Возрождения. Пасторальные мотивы в комедиях У. Шекспира / Т.Г.Чеснокова. - М.:МАКС Пресс, 2000.
3. Spenser E. The Shepheardes Calender / [A Poem] / E. Spenser // The Yale Editions of the Shorter Poems of Edmund Spenser / [ed. by W. Oram, etc.]. - New Haven & London: Yale UP, 1989
4. Drabble M. The Oxford Companion to English Literature / M. Drabble. - Oxford. New York: Oxford UP, 1977.
5. ХейзингаИ. Осень Средневековья / И.Хейзинга / [отв. ред. С. С. Аверинцев]. — М.: Наука, 1988.
6. Зыкова Е.П. Пастораль в английской литературе XVIII века / Е.П.Зыкова -М.: Наследие, 1999.
7. Wall W. The Imprint of Gender: Authorship and Publication in the English Renaissance / W. Wall. - Ithaca: Cornell UP, 1994.
8. Rosenberg D. Oaten Reeds and Trumpets. Pastoral and Epic in Virgil, Spenser and Milton. - Lewisburg: Bucknell UP, 1981.

Додаток 1

Щербина Марина Анатоліївна

51921, м.Дніпродзержинськ, вул.Арсенічева119-А, кв.19

0507395873, chip007@ua.fm

Дніпродзержинський державний технічний університет 51940,

м.Дніпродзержинськ, вул.Дніпробудівська 2 0569-538566

канд.філол. наук, старший викладач

Тема доповіді:

Механізм структурування художнього світу та метатекстуальність в поемі «Пастуший календар» Е.Спенсера